

կշռելու, սուր աչքով դիտելու և մեծ վիշտով թիւնով տեսածը մտքում պահելու, այլ և գրականական տաղանդով՝ չարարանքների պատմութիւնից հետաքրքրական վէպի նման կուլտուրային պատմական մի գիրք թրինելու չափ:

Այս գիրքը, ինչպէս ասած է թարգմանող Պ. Պ.-ի լառաջարանում, թարգմանւած է հայերէն և այժմ կորած ձեռագրից ռուսերէն, գերմաներէն, անգլիերէն, և գրքի երկրորդ մասն էլ վրացերէն: Այդ թարգմանութիւնների մասին լղում ենք ընթերցողին Պ. Պ.-ի լառաջարանին:

Այժմ մի քանի խօսք գրքի հանդէն թարգմանութեան մասին: Թարգմանութեան լեզուն, որը ընդհանրապէս արարատեան բարբառի հարազատութեան դրոշմ է կրում, մի քանի կողմերից ալեպիսի տարօրինակութիւններ է ներկայացնում, որ մնում է միայն ապշել: Ո՞վ կարող է հասկանալ, բացի գուցէ միայն իրան թարգմանչից, թէ ինչու ամե-

նամաքուր աշխարհարառ ձևերի հետ նա ամեն տեղ գրում է՝ լսին, տանին, տանջիլ, չարչարւին, մնունիլ, վրէժխնդիր լինիլ, աշխատիլ և այլն: Եւ կամ լանկարծ՝ ամբ բողբոջմաստակ մատենագրաց կենսագրութեանց վերաբերութեամբ, և մի քանի ալեպիսի ականջ ծակող խորթութիւններ, Բալց մի բան որ չափազանց անխնամ կերպով է կատարւած, դա՛ գրքի տպագրական սրբագրութիւնն է, որ ամենևին պատիւ չի կարող բերել Հրատարակչական Ընկերութեան. տպագրական սխալների թիւը ալետեղ շատ շատ աւելի է քան թույլատրելի է մի գրքի համար: Նաև տեղեւ տպաւորութիւն է թողնում ալ և ալ ձևի գլխատառերի շփոթութիւնը, Կարելի էր ցանկալ նաև աւելի մաքուր թուղթ, թարգմանչի ծանօթութիւնները անհրաժեշտ էին և եղածները տեղին են, մինչև անգամ աւելորդ չէր լինիլ եթէ նոցա թիւը աւելի լինէր:

Ա. Ա.

ԼԱԼԱՅԵԱՆՑ, ԵՐԻԱՆԴ.—«Ջաւախքի բուրմունք»: Հրատար. Թիֆլիսի Հրատարակչական Ընկերութեան: Թիֆլիզ. 1892 թ. տպ. Արօր Նազարեանի. մեծ ութածալ, 71 երես, տառ № 10, գինն է 25 կ.

Մեր ժողովրդագրական գրականութիւնը մի նոր գրքով ևս հարուստացաւ. դա վիշակ «Ջաւախքի բուրմունք»-ն է: Այդ գրքի երևան գալը աչքի է ընկնում առաւել ալն պատճառով, որ նորա նիւթը բոլորովին

նոր է. դա Բարձր-Հալքի, որ մինչև օրս համարեա մնացել էր անուշադիր, ժողովրդեան չափաբերական և արձակ աղօթքների, երգերի և աւանդութիւնների մի հաւաքածու է, քանի որ Ջաւախքի, ալսինքն Ախալցխայի

ու Ախալքալաքի բնակիչները Բարձր-
Հալքից գաղթածներն են:

Դժբաղդաբար պ. Լալալեանը ոչ
մի խօսք, ոչ մի բացատրություն կամ
տեղեկություն չի տալիս ոչ ալն ժո-
ղովրդի մասին, որի բանաւոր գրա-
կանութիւնը իւր աշխատութեան
նիւթ է արել ¹⁾, ոչ ալն աղբիւրների
մասին, որոնցից նա օգտւել է՝ և ոչ,
որ ամենից գլխաւորն է, ալդ բար-
բառի առանձնապատկութիւնների
արտասանութեան և քերականական
կանոնների մասին: Չը կան նոյնպէս
բաղմաթիւ օտարազգի և բարբառին
առանձնապատկ խօսքերի և դարձ-
ւածների բացատրութիւնը, որ ան-
հրաժեշտ է գրքի լեզուն հասկանա-
լու համար:

Թողնենք ալն հանդամանքը, որ
հաւաքածուն ինքնըստինքեան խիստ
անկատար է և լուրջ մշակութեան է
կարօտ, պ. հաւաքողը մեղանշում է
ալնալիսի հասարակ, տարրական կա-
նոնների դէմ, որոնց չը գիտնալը
անհերքելի է ամեն մի անձի, որ պա-
րապում է ժողովրդագրութեամբ:
Պր. Լալալեանը չի պահպանել ժո-
ղովրդի արտասանութիւնը, անուշա-
ղիր է թողել բարբառի շատ քերա-
կանական կանոնները, խառնել և
աղաւաղել է բառերը, չատկացնելով

նոցա ալնալիսի նշանակութիւն, որ
չունին իսկապէս Պր. Լալալեանը
չը գիտէ, որ Ջաւախքում կան ալն-
ալիսի գաւառաբարբառներ, կամ նոյն
իսկ ալնալիսի ինքնուրոյն բարբառ-
ներով խօսող գաղթականներ, որոնց
բանաւոր գրականութիւնը նա խառ-
նել, չի թիւնել է Ջաւախքինի հետ.
չը հասկանալ նոցա միջի ահագին
տարբերութիւնը կը նշանակէ չ'ըմ-
բռնել հաւաքած նիւթի պատ-
մական, լեզւաբանական և ժողովրդ-
ագրական ահագին նշանակութիւնը:
Այսպէս «Անօրէն մարդկան-
ցից ազատւելու աղօթքը»,
«Ահա մտալ դանկողին դե-
րեղման», սիրող երգերից
առաջին չորս տունը, «Դըռ-
նէն անցալ թեղիւն էր
ծուխ», «Արիք տեսէք աղ-
ջկալ կեսուր», «Առաւօտ գա-
րի պոկենք», ճան Պարեհրդե-
րից շատերը, Հարսանեաց
երգերից առաջին երկուսը
և ալն և ալն չեն պատկանում
Ջաւախքին, ալ կամ գաղթած եկ-
ւորներն են հետները բերել և կամ
պատահաբար գիտեցել է մի ջաւա-
խեցի:

«Հնտի, մնտի լաւ թէլինկօ,

«Ճտաւֆրտէլ լաւ թէլինկօ,

«Արածի Մուրատ մուրաի վրատ,

«Արգեցար ուր է հինատ...

¹⁾ Կարող ենք վկայել, սակայն,
որ պ. Լալալեանցը ունի ալդ մա-
սին շատ նիւթեր ժողոված, որոնք
չեն հրատարակւած: Այդ նիւթերից
մի քանի հատոր մեզ են լանձնւած
հեղինակի կողմից, որոնք սակայն,
որպէս հում նիւթեր, չեն կարողացել
տեղ գտնել «Մուրճ»-ի մէջ:

Ման. Խմբ.

Ի՞նչ նշանակութիւն կամ պա-
րուհակութիւն ունին, ի՞նչ լեզով
կամ բարբառով են առաջին երեք
տողերը, մենք չը կարողացանք հաս-
կանալ, թէ և Ջաւախքի բարբառը
մեր մալերնի լեզուն է, և չը կարո-

դացան հասկանալ ալդ բառերը ոչ մինը ջաւախեցիներից, որոնց մենք դիմեցինք բացատրութիւն խնդրելու Օրինակի համար համեմատեցէք և տեսէք «Մեր թագաւորն է աջ խաչ...» (Երես 26), որը ոչինչ առնչութիւն չունի Ջաւախքի (Նոյն և Բարձր-Հալոց) բարբառի հետ: Մի քանի տեղեր աւելի աններկի սխալներ են արած: Աւսպէս՝ (Երես 28)

«Կովեր ունինք սև ու կարմիր,

«Բերդ կ'թելու մէկ մասն
ընտրիր».

«Սէր (սեր?) ու կարագ
շատ պատրաստիր...»

Ընդգծեալ երկու տողերը ժողովրդիկն են, ալ թխովի, կեղծ ու արհեստական, Դոքա մեր գրականական լեզուի են գրած երեի տան պակասը լրացնելու համար: Նոյնը պէտք է ասել նաև (Եր. 36) «Պիւլ-պիւլ, քնչ ես պառկէ չոխուռ օւտ-լում»—երգի առաջին տան մասին, որը թարգմանած է թուրքերէնից կէս գրականական և կէս Ջաւախքի բարբառով:

Գալով բուն նիւթին, որտեղ անթիւ տպագրական սխալներ կան ամեն մի երեսում և ալն որ ուշագրութեան չէ առնւած և մատնանիչ չէ արւած բառերի արտասանութիւնը, ալ և աղաւաղած և չիտթւած են թէ ուղղագրութիւնը և թէ բառերը: Զէ որ հարկաւոր է նախ գրել աջպէս, որպէս արտասանում է ժողովուրդը և երկրորդ, եթէ մեր ունեցած տառերը բաւական չեն բարբառի բոլոր ձայները արտաբերելու, ալն ժամանակ տառերի վերադ դրող սովորական փշիկներ:

րով կամ նշաններով աշխատում են պակաս ձայները լրացնել ¹⁾: Անտարակոյ կարողացած կը լինիք պ. Գ. Խալաթեանի «Հալ ազգագրութեան ծրագիրը» ժողովուրդը ասում է. գլոխ, գրած է գլուխ և գլոխ, ասում են էրկինք, Մարամ, գրած է երկինք, Մարիամ և Մարամ խսուսը, գրած է Յիսուս, սուսի կամ սուրի, գրած է սուրը, փեր կամ բե, գրած է բեր. ասում են Վէրուաղոմ, կամ Վէրուաղէմ Ղէմէրուաղէմ, —գրած է Նրուաղէմ: Հարկաւոր էր գրել քուքար, Սարքիս, անկերտ, անք, Աթամ, մարթ, Կիրակոս, Բրիտոս, Իրիքոր, գրած է Սարգիս, աչկերտ, և ալն. ինչպէս ընդունւած է գրականութեան մէջ, Գրում է՝ քառասուն (պիտի լինի քառսուն), Նէսֆաս (նսֆաս), վէլ (վեւ), պութաղ (պուտաղ), թագաւոր (թաքոր), շաղէ (շաղուէ), խաղնատար (խանդնատար), ճամկնէր (ճամփընէր), գալաւալ (գըլաւա), անըման (անլուման), պաքմաղ (պանքմաղ) թանք (թանկ), չը գտնեմ (չը գտնիմ), կամուրջ (կարմունջ), ականջ (անկան), մէջ (մէշ), դարկէ (դարնէ) իշտէք (փշտէկ), ըռանջար (ըռանչպար), բարձած (բառցած), դառէ, դարձած (դառցէ, դառցած), իջեցրին (իչեցուցին), Ասոնք, խոնք, ինոնք, մերոնք, ձերոնք (հարկաւոր է ասոնք, խոնք, ինոնք, մերոնք, ձերոնք)... Մենք սխալների երեսները մատնանիչ չ'արինք, որովհետև իւ-

¹⁾ Ստորև բերած օրինակներում շեշտի (') նշան ենք դնում ալն տառերի վերադ, որոնք գրականականից տարբեր կերպով են արտասանւում:

բաքանչիւր երեսում տասնեակներով
աղապիւնի սխալներ կան. օրինակ
մենք կը բերենք մի հատուած պարոն

Տղւած Է (Եբէ 1)

«Թաղալ հացի ֆոտ էկաւ,
«Ելէք աչեցէք վով էկաւ,
«Իրէք, իրէք պող ձիաւոր,
«Իրէքն ա կանանչ կապաւոր.
«Մէկը Յիսուս, մէկը Քրիստոս,
«Մէկը մանուկ՝ սուրբ Կիրակոս,
«Էկաւ սարով, իջաւ ձորով,
Հրեշտակին դէմը բարով...

Արձակ գրածներէրից աւելորդ եմ
համարում մի նմուշ դնել, թէ և աշ-
տեղ ևս անթիւ սխալներ կան.
Մեր կանթիքով ալս հաւաքածուն
իւր ներկալ ուղղագրութեամբ համա-
րեան անպէտք է ուսումնասիրութեան
համար, քանի որ բարբառի բազմա-
թիւ հնչիւնները կորսած են նորա
մէջ և փոխարինւած խորթ և ան-
հարազատ հնչիւններով. Ալս բար-
բառը ունի բացի սովորական «առ»-ից
և մի ուրիշ (ան)-փափուկ (որպէս
Ֆրանսերէն ձմանիկում), որպէս նա
հնչւում է բառերումս պանքանդ, Ախր-
քանակ, Արդուրում, Բացի «ու»-ից և
մի փափուկ («ո») (ճիշտ համապատաս-
խան ֆրանսիական «ու»-ին), որպէս
բառումս Արդուրում, Մինչդեռ «եռ»-ն
և «որ»-ն գրականական բառերի մէջ
հնչւում են որպէս պարզ «ե» և «ո», ալս
բարբառի բառերում, երբ չեշտը ալդ
տառերի վերալ է, հնչւում են «եռ»-ն
ինչպէս լն, իսկ «որ»-ն որպէս
մակարդւած «ու» ինչպէս հոր, ձոր,
փոր, սոխ, սխտոր, կխտոր, մերոնք,
ասոնք, ատոնք, և ալս բառերում
«եռ»-ն տես բառերումս՝ բեր, փն,

Լալալեանի գրած և նորա ղիմացը
ժողովրդի արտասանածը.

Պէտէ լնի

Թանգա հացի ֆոտ (կամ հոտ) էկաւ,
Էլէք աչեցէք վով (կամ վեւ) էկաւ,
Իրէք, իրէք պող ձիաւոր.
Իրէքն ա կանանչ կապաւոր
Մէկը Խառա, մէկը Քրիստոս,
Մէկը մանուկ՝ սուրբ Կիրակոս...
Էկաւ (էկան) սարով, իջաւ ձորով,
Հրեշտակին դէմը բարով...

կեր, փնս, եզներ, կովեր, հարաներ,
աներ, հողեր, թաղեր, փոխեր, և
ալս. Զաւախքի բարբառը չունի
լիակար բ, գ, դ, ջ և ձ, ալս դոցա
փոխանակ բ-ի և պ-ի միջին ձալնը
բ-ի տեղ է գործածւում, երբեմն բ-ն
դառնում է պ և փ, (պարի, սուրփ,
փեր—փոխանակ—բարի, սուրբ և
բեր), գ-ի տեղ գործ է ածւում թոլ
է, որ երբեմն դառնում է «մ» և «ք»
(գիւղերից մի քանիստ ասում են
կարի, փոխ. գարի, ք'ուքամ՝ փոխ.
կ'ուքամ): «Դ» ի տեղ թոլ է, որ
երբեմն դառնում է «տ» և «թ» (Ջ-ն
դարձել է փափուկ ջ երբեմն նաև
«ճ» և «չ» (անկաճ, մէչ), «ձ»-ն դար-
ձել է թոլ յ, երբեմն նա հնչւում է
որպէս «ց» և «ծ»... Մեր մատնանիշ
արած բարբառի նրբութիւններից
մի քանիսը միայն (ինչպէս անհնա
խօսքում) պահպանել է պ. հաւա-
քողը, իսկ ամենամեծ մասը ոչ միայն
չեն պահպանւած, ալ և ոչ մի տեղ
ուղղագրութեան էլ չեն առնւած.
Կնքում ենք մեր խօսքը, լատեն-
լով մեր համնատ կարծիքը, որ ալդ
գիրքը կարօտ է նոր, կանոնաւոր և

ուղիղ տպագրութեան, տեղ-տեղ նաև
խմբագրութեան, ակտիւնքն դէն գցե-
լով Զաւակսքին ոչ լատուկ երգերը:

Ալլապէս արդ ժողովածուն շատ թիւ-
րիմացութիւններ տեղիք կը տալ,
Գ. Վահագն:

Նոր ստացած գրքեր

- 1) Զորանեան, Արշակ.— Թուղթի փառք. հոգեբանական վիպակ. Կ. Պոլիս, տպ. Թ. Սանճագճեան, 1892 թ., գինն է 5 դուրուշ:
- 2) Նոյնը.— Թրթռումներ (ոտնաւորներ), Կ. Պոլիս, տպ. Ն. Ճ. Արամեան, 1892 թ., գինն է?
- 3) Նոյնը.— Գթութիւն. քերթած, Կ. Պոլիս, տպ. Գ. Պաղտատեան, 1892 թ., գինն է?
- 4) Հաշիւ Ս. Պետերբուրգի հալոց եկեղեցական ստացածքների կառավարութեան ընդ. տնօրինութեամբ խորհրդի 1891 տարուամ. (Նոյնը ուսանելն), Ս. Պետերբուրգ, տպ. Ի. Ն. Սկորոխոդովի, 1892 թ., Այդ «Հաշիւն» իրը լատեւած:
- 5) Մասնագիտական համարատուութիւն շինութեան, վերանորոգութեան և մակաշինութեան Ս. Պետերբ. հալ. եկեղեցիների տան մէկ մասի (Նոյնը և ուսանելն), Ս. Պետերբ., տպ. Սկորոխոդովի, 1892 թ.:
- 6) Լէօ.— Թաթալսման գիշերը, Շուշի, տպ. հալ. հոգ. Տեսչ., գինն է 7 կոպէկ:
- 7) Փառնակէս.— «200,000». կատակերգութիւն մէկ արարածով. 1892 թ., Երևան, տպ. Էմ. Տէր-Գրիգորեանցի, գինն է 30 կոպէկ:
- 8) Հեղինակ?— Երկրի և երկնքի մասին զրոյցներ. թարգմ. ուսանելն, Հրատ. Օղեսակի համալսար. հալ ուսանողների. 1892 թ., Մոսկւա, տպ. Մ. Բարխուդարեանի. գինն է 20 կոպէկ:
- 9) Զարգարեանց, Մ., բժ.— «Խոլերակի մասին» (արտատպւած 1892 թ. Արարատ ամսագրից), Վաղարշապատ, տպ. Մալ-Աթուր, 1892 թ., ձրի:
- 10) Արծրունի, Վ., բժ.— «Խոլերակի մասին» Արտատպւած «Մշակ» լրագրից, Վաղարշապատ, տպ. Ս. Էջմիածնի բաժանուում է ձրի: